

נאך א פאָר ווערטער וועגן גראַיעווע, סטוטשיץ (שטוטשיץ) און רייגראָד

Lite mer om Grajewo, Szczuczyn och Rajgród

Under första världskriget förstördes en stor del av Grajewo. Det enda som finns kvar från den tiden är den präktiga järnvägsstationen från 1873. Den skulle representera det mäktiga Tsarryssland med sin renässansstil och ryska eller schweiziska trädekorationer. Byggnaden är idag klassad som skyddat minnesobjekt i Polen.

Järnvägsstationen i Grajewo

En jude från Grajewo var *a grayever yid*, något som syns i namnet Graiver, inte ovanligt i Argentina. En från Szczuczyn var *a shtutsiner* eller *a shtitsiner*. Den polska motsvarigheten lyder Szczuczynski. Det för en genomsnittssvensk outtalbara stadsnamnet kommer från den kunglige sekreteraren Szczuka, som i slutet av 1600-talet köpte jorden, där staden sedan växte fram.

Om man vill lära sig mer om de båda städerna finns det *yizkor-bikher*, minnesböcker, som jag dock inte rekommenderar till någon som vill sova lugnt på natten. Det handlar som alltid i dessa böcker mycket om *khurbn*, Förintelsen.

Leo (Leopold) Lando var en *grayever yid*, som hamnade i Stockholm och efter en musikutbildning sjöng i Oscars-teaterns kör. Tillsammans med några medmusikanter bildade han Kvartetten Synkopen, som minnesgoda läsare säkert minns från 50-talet. Bland 100-talet skivsidor blev *Kafferepet* en storsäljare och spelades ofta i radio.

Rajgród, paradisstaden, ligger vackert belägen alldeles vid en sjö. *Raj* betyder just paradiset och *gród* är ett vanligt slaviskt ortnamn, som betyder påverk eller befästning. De vattenrika omgivningarna tycks vara ett verkligt Bäverland för där finns åtskilliga platser med namnet bäver i olika former. På jiddisch heter djuret *Biber*.

Rajgróds mest kända familjenamn bar möbelsnickaren Solomon Wolfson, som under 1800-talet emigrerade till Glasgow. Hans son, entreprenören Isaac Wolfson, ledde under många år affärsimperiet GUS i England. Ett av företagen i detta var det inte helt okända Burberry. Isaacs son avled 2010 som Lord Leonard Wolfson.

“Jude, jude, skjortan hänger ude!”. Så kunde ungarna ropa på gatan i Nöden när judepojkar spelade fotboll med Lundapågarna. I biografierna omtalas detta men utan bitterhet. Man umgicks gärna efter skolan men då utom-

hus. Mycket sällan besökte man varandras hem.

Det var inte ovanligt att fulla svenskar slog judarna på käften vid veckosluten men till deras förvåning vek de senare undan utan att slå tillbaka, vana att inte provocera och utmana majoritetsbefolkningen, precis som i pogromernas Ryssland. Men antisemitismen var inte rådande bland de fattiga i Nöden eller bland arbetskamrater utan snarare en fråga för de “bildade” i borgarklassen eller ännu högre upp på samhällsstegen. Svenskarna imponerades snarast av judarnas idoghet och att de utan problem gav krita om de hade någon affär. Uppfattningen var att man kunde lita på judarna, att det var rejält folk.

Sannolikt var det ungefär likadant i Haga som i Lund eller i Köpenhamn, dit judarna från det ryska området sökt sig. Man bosatte sig där man hade råd och gärna bland de sina men flyttade vidare så snart möjlighet gavs. En god hjälp till en snabb anpassning i det nya landet var sannolikt att jiddischen har sina rötter i samma mylla som svenskan. Flerspråkighet präglade även judarna från Grajewotrakten; jiddisch var umgängesspråket men ryskan var myndighetsspråket. Polska talades i trakten och tyska förekom säkert i kontakterna med Ostpreussen. Vi vet att Aron Katz studerade fyra år i en jeschiva och kunde hebreiska och han var inte ensam om detta.

A bisl un a bisl... Lite om jiddisch 11

Lite språkträning på jiddisch

Roliga och träffande *vertlekh*, ordspråk eller kloka sentenser, finns det en uppsjö av på jiddisch. Man kan köpa böcker som heter *Brokhes un kloles*, det vill säga *Välsignelser och förbannelser*. Men det finns också mängder av *zaftike* sådana och då bör man sannerligen inte ha lätt för att rodna.

Här ett typiskt självironiskt skämt:

צו וואָס דאַרף אַ ייד האָבן פֿיס? אַז אין חדר מוז מען אים טרײַבן, צו דער חפּה פֿירט מען אים, צו קבורה ברענגט מען אים, און אין שול אַרײַן גײט ער נישט. איז צו וואָס דאַרף ער האָבן פֿיס?

Tsu vos darf a yid hobn fis? Az in kheyder muz men im traybn, tsu der khupe firt men im, tsu kvure brengt men im, un in shul arayn geyt er nisht. Iz tsu vos darf er hobn fis?

Liten ordlista

darfn: behöva, måste
az: (här) eftersom
fis: pluralis av fus, fot eller ben
traybn: jaga, driva
kvure: begravning
brengen: hämta
iz: (här) alltså